

PROGRAMKOMMENTAR

Konsert på YouTube den 6/8 2020

Beethoven-konsert med Bengt Forsberg, piano

Variationer F-dur op. 34 (1802)

Pianosonat nr 27 e-moll op. 90 (1814)

Mit Lebhaftigkeit und durchaus mit Empfindung und Ausdruck

Nicht zu geschwind und sehr singbar vorgetragen

”**Beethoven-variationer**” är namnet på den sommarfestival som föreningen planerade att genomföra i augusti detta jubileumsår 2020, 250 år efter Beethovens födelse, men som vi har tvingats flytta fram ett år. Även om Beethoven under 2021 fyller 251 år (dock först i december!) så har hans musik naturligtvis samma giltighet och aktualitet som alltid - och så har det varit sedan Beethovens egen tid. Förmodligen har ingen annan kompositör gjort ett så starkt avtryck i musikhistorien och det finns knappast någon kompositör efter Beethoven som inte på något sätt har påverkats av eller på annat sätt behövt förhålla sig till hans musik. Musikhistorien är fylld av ”Beethoven-variationer”!

Men redan i denna webbsända minifestival vill vi leva upp till festivalnamnet och då är det naturligt att Bengt Forsberg valt att också ta med ett variationsverk av Beethoven i sitt program. Variationsformen hade stor betydelse för Beethoven och han utvecklade formen på ett genomgripande sätt. Beethoven första publicerade verk överhuvudtaget var nio variationer för piano över en marsch av den föga kända kompositören Ernst Christoph Dressler (1734-79), som utkom 1782 när Beethoven var 11 år gammal (WoO 63), och ett av Beethovens sista pianoverk var de monumentala Diabellivariationerna op. 120 (1823), som återfinns på programmet under nästa års festival, då också med Bengt Forsberg vid pianot. Men även i Beethovens pianosonater återfinns vi variationssatser av högsta dignitet, t.ex. i den avslutande fantastiska satsen i hans sista pianosonat op. 111. I symfonierna återfinns vi användandet av variationsformen bl.a. i finalerna i 3:e och 9:e symfonin.

Många av Beethovens totalt c:a 60 variationsverk för olika instrument kan emellertid ses som tillfällighetskompositioner men detta gäller inte de båda variationsverken för piano skrivna 1802: variationerna i F-dur op.34, som ingår i kvällens program, och ”Eroicavariationerna” op. 35. Verken skrevs 1802 under en mycket speciell period i Beethovens liv. Beethoven erbjöd, via sin bror Carl, förlaget Breitkopf & Härtel dessa båda variationsverk i ett brev daterat 18 oktober 1802. Det var enbart 12 dagar efter att Beethoven undertecknat det efter Beethovens livstid så kända ”Heiligenstadt-testamentet” (med ett tillägg fyra dagar senare), ett gripande dokument till sina båda bröder i vilket han beskriver sina allt svårare hörselproblem och den uppgivenhet han kände och att enbart konsten och hans skapande

uppgift var den kraft som höll honom kvar i livet. Brevets formuleringar, och det faktum att brevet aldrig skickades, kan tyda på att det egentligen inte är riktat till bröderna utan till hela mänskligheten. Trots detta dokumentets tragiska och uppgivna formuleringar befann sig Beethoven samtidigt i en mycket kreativ period och de verk han skapade under denna tid kan man se som en inledning på den andra av de tre kompositionsperioder Beethovens verk ofta brukar delas in i.

Beethoven betraktade själv sina två variationsverk som nyskapande och skrev i ett brev till förlaget att ”båda verken verkligen är bearbetade på ett helt nytt sätt (*ganz neue Manier*), vart och ett på sitt sätt, och jag försäkrar själv att verken utgör något helt nytt av mig” (ur Åke Holmquists Beethovenbiografi). Det nya är att de enskilda variationerna i mycket större utsträckning än i tidigare variationsverk förändras, utvecklas och bearbetas som ett antal karaktärsstycken i förhållande till det inledande temat. Beethoven beskriver det som att ”alla (variationer) hakar i varandra och åstadkommer en vacker och avrundad helhet” (Holmquist). Genom kontraster i dynamik, rytmik, tempi och tonartsval uppnår Beethoven både en självständighet i de olika variationerna och en helhetsverkan på ett sätt som var nytt för sin tid.

Variationerna i F-dur op. 34 består av ett tema och sex variationer samt en avslutande coda. Efter ett vackert sångbart tema följer en något rörligare variation. Den andra variationen är rytmiskt pregnant inte minst genom den inledande punkterade motivet medan den tredje variationen i sin tur utgör en kontrast med genomgående lugna och jämna åttondelar. Som fjärde variation följer en graciös menuett. Den femte variationen, med beteckningen ”Marcia”, går i c-moll och innehåller kraftfulla ackord som kan leda tankarna till en sorgmarsch; kanske en förstudie till Eroicasymfonins andra sats? Tonartsvalen i de olika variationerna är originella: Beethoven väljer för varje variation att flytta tonarten en ters nedåt i förhållande till den föregående variationen. Efter temat i F-dur är tonarterna D-dur, B-dur, G-dur, Ess-dur och c-moll innan vi i den sista variationen är tillbaka i inledningstemats ljusa F-dur. Denna avslutande variation, med viss folkvisekaraktär, skulle kunna avsluta verket men den leder i stället direkt över till en ganska omfångsrik och tempomässigt kontrastfylld coda som inledningsvis har karaktär av en sjunde variation. Efter snabba löpningar och för Beethoven karakteristiska drillar avslutas verket dock lugnt och avklingande.

Vid tiden för komponerandet av F-durvariationerna 1802 var Beethoven redan en välkänd och framstående tonsättare men 1814, när **pianosonat nr 27 i e-moll op. 90**, skrevs hade han blivit berömd över hela Europa och t.o.m. i USA (första framförandet av ett Beethovenverk i USA ägde rum redan 1805) och han betraktades allmänt som samtidens största levande tonsättare. Medan variationsverken från 1802 och andra verk från denna tid som nämnts kan ses som en inledning på Beethovens andra skaparperiod, om man vill använda denna indelning, kan pianosonaten i e-moll snarast anses höra till avslutningen av denna period.

När Beethoven sommaren 1814 skrev sin pianosonat i e-moll hade han inte skrivit någon pianosonat på fem år, det längsta uppehållet i hans sonatkomponerande överhuvudtaget. Andra beställningar och kompositionsuppdrag kom emellan och Beethoven framträdde vid

denna tid i stort sett inte heller mer som pianist. Sonaten är tillägnad greve Moritz von Lichnowsky, bror till furst Karl von Lichnowsky, Beethovens stora välgörare under många år.

Den jämförelsevis korta sonaten, speltiden är ca 13-14 minuter, har enbart två satser, i motsats till de flesta av Beethovens övriga tre- eller fyrsatsiga sonater. Vidare använder Beethoven i denna sonat tyska föredragsbeteckningar, som dock inte i första hand anger tempot utan satsens uttryckskaraktär.

Första satsen har beteckningen ”**Mit Lebhaftigkeit und durchaus mit Empfindung und Ausdruck**” (*”Med livlighet och helt och hållet med känsla och uttryck”*). Ett ganska korthugget inledande motiv utvecklas och följs sedan av bl.a. en snabb nedåtgående löpning och andra koncentrerade motiv. De olika uttrycken i den jämförelsevis korta satsen avlöser varandra ganska tätt. Satsen är skriven i sonatform men utan den satsutveckling vi kan möta i andra Beethovenverk utan avslutas nästan sökande men på ett sätt som bildar en naturlig övergång till den avslutande rondosatsen i E-dur. Satsen, som har beteckningen ”**Nicht zu geschwind und sehr singbar vorgetragen**” (*”Inte för snabbt och med mycket sångbart föredrag”*), inleds med ett mycket vackert och sångbart tema. Kommentatorer har påpekat likheterna med Schuberts musik både i detta tema och i hela satsens melodiska flöde, komponerad ungefär ett decennium innan Schubert skrev sina främsta verk. Med e-mollsonaten kan Beethoven kanske sägas föregripa den musikaliska romantiken.

Allan Kanter

Med tack till Åke Holmquist för kompletterande faktauppgifter. Åke Holmquists stora Beethovenbiografi rekommenderas varmt (Beethoven Biografien; Albert Bonniers förlag, 2011).